

Kung Erik – den ganska gode

Knut Carlqvists uppmärksammade biografi över Erik XIV, betitlad *Kung Erik av folket*, anmäls av Svante Folin.

Knut Carlqvist, Finanstidningens ende, faste utrikeskorrespondent, residerar tillsammans med familj och få på Gotland. Från sin kråkvinkel håller Carlqvist med stor brio domedag över politikerna på fastlandet och nollåttor i största allmänhet. Som denna sidas läsare väl vet, präglas hans aggressiva inlägg av en viss lymmelaktig charm. Carlqvist är en "slugger" snarare än en florumästare och hans offer blir följderiktigt rejält mörbultade, om inte dödligt penetrerade.

Saklitteratur

Knut Carlqvist
Kung Erik av folket
Timbro 1996

Nu föreligger hans *magnum opus* i alla avseenden, *Kung Erik av folket*, på bokdisken. Den ursprungliga idén var tydligen att denna kontroversiella äreberedning skulle ha pamflettformat – men projektet expanderade till en avhandling i bautklass.

Om detta är ett fall av "trollkarlens lärling" eller resultatet av de frustrerade hundarnas ylanden i den akademiska källarhålan, undandrar sig mitt bedömande. Fast nog känns det lite kymigt att inte ens kunna skyla sig med ett akortshatt, när man allvarligt börjar avlösas av medelålderns höststormar. Självtituleras jag sedan 18-årsålder som "privatdocent" i den närmaste, upplysta vänkretsen.

Transportsträckor

Produkten av Carlqvists betydande forskarmödror har blivit en hybrid, där långa transportsträckor av källkritisk avhandlingsprosa interfolieras med mycket typiska utbrott av anarkistisk vanvördighet. Flertalet historievetenskapliga tabun kränks å det grovaste. Carlqvist tror mot "bättre vetande" (psykologisk minimalism och doktrinär relativism) att han kan bilda sig en föreställning om hur 1500-talets människor kände och resonerade; han tvekar inte i sin anarkistisk dårskap jämföra då med nu, funderar i kontrafaktiska termer om hur det kunde ha gått om intellidelar frikostigt ut moraliska sedebetyg samt hemfaller till skadeglad tillrop av typen: "Där för brallorna av Fryxell och Grimberg" – Hu! – eller med andra ord, det är ganska nöjsamt.

Kung Erik och folket påminner om Josephine Teys deckarklassiker *The Daughter of Time* (det vill säga sanningen), i svensk översättning *En gammal skandal*. Intelligensaristokraten kommissarie Grant har efter en olycka hamnat på sjukhus och fördrivar ledan genom att nysta upp och omvärdera fallet med den demoniske Richard III. Genom att lägga pusslet med källmateriala rentvår han det puckyrlygiga monstret från de genialiska propagandalögner, som tudorlakejen Shakespeare överhöljt

hygglige Richard med. Inga mördade brorsöner i Tower och så vidare.

Analogt driver Carlqvist sin tes om Eriks relativa oskuld till bland annat sturemorden, inte utifrån några sensationella, nya källfynd eller fakta, utan genom att väva nya mönster med tillgängliga data samt hådra sin tolkning av dessa. Hans tes är kort och gott att sturemorden i Uppsala den 24 maj 1567 inte var det tragiska resultatet av konungens "överretade själstillstånd" (Svensk uppslagsbok, andra upplagan) utan ett rimligt självförsvar mot en hotande adelskupp.

Han menar också att svenska historiker i missriktad, retroaktiv identifikation med det statstjänande etablissemanget av princip förnekat konspirationer i fosterlandets förlutna och i stället bannat Eriks paranoiska schizofreni.

Förvisso var Erik tidvis förryckt men som bekant har även paranoiker verkliga fiender. I den officiella historieskrivningen är Göran – du är ett as – Person Eriks onda genius. I Carlqvists version är han en närmast omutlig ämbetsman, som klämmer åt förrådiska och allmänt skurkaktiga adelsprättar, som plötsligt förmenats sedvanlig, juridisk immunitet, det vill säga rätten att dömas av sina jämlikar.

Persons våldtäktsförsök

I anklagelseakten mot Göran Person förekommer även ett dubbel våldtäktsförsök riktat mot två "ärliga dannekvinnor". Bortsett från lite sönderrivna kläder kom han inte till skott och hade dessutom mage att, beledsagad av hustrun, dagen därpå utsätta det ena offret för ovet.

Carlqvists häresandens kommentar: "Jag må säga att det var en hyvens kallt att våga kasta sig över två kärningar samtidigt. Och dessutom ta hustrun med sig för att efteråt skälla ut dem."

Spetsboven i Carlqvistversionen är i stället Gustav Vasas sväger, Herr Sten Erikson Leijonhufvud, som i rollen av illgrä eminsens intrigerar allt vad tygen håller och beseglar sturerivalernas undergång genom att angiva dem till den bakfulla och förrivrade Erik.

Erik är det närmsta ett ägghuvud som suttit på Sveriges tron. I likhet med många katastrofala figurer var han en mycket sammansatt person. Fyra språk, inklusive latin, talade han flytande och var väl bevandrad i logik, astrologi, teologi, historia samt statskunskap, inklusive Machiavelli. Erik-fansen Michael Roberts (som mysteriöst bortfallit ur bibliografin) menar att kungen var en pionjär på det militärteoretiska området (det vill säga, han läste gamla latinska exercisreglementen) men till skillnad från sin famösa halvbrors son, Midnattslejonet, var han tydligen skotträdd och deltog ogärna i själva handverket.

Det nordiska sjuårskriget var en sorglig övning med det skandalösa nederlaget vid Axtona som absolut bottenapp. Danske kungen och hans torped Rantzau förlitade sig på den svenska adels martialiska ovilja och inkompetens som ett slags trygghetsskapande femtekolonn. Eriks "dåliga gener" har lika nationalistiskt som ochevalerest tillskrivits inflytande på mödernet – Katarina av Sachsen-Lauenberg –

även om Gustav Vasa i helt annan sänghalm lyckades kläcka fram en byfång som Magnus.

Carlqvist klandrar sin hjälte för Hamlet-velande och överdriven "blödighet". Den senare var knappast något förlamande karaktärslyte. När broder Johan arresterats passerade han och familjen, på väg till fängelset i Gripsholm, det tankeväckande panoramat av ett tretio-tal styckade trojanare som garnerade malmarna.

Erik ville, i likhet med alla tidigmoderna furstar, öka statens makt och del av den kollektiva kakan.

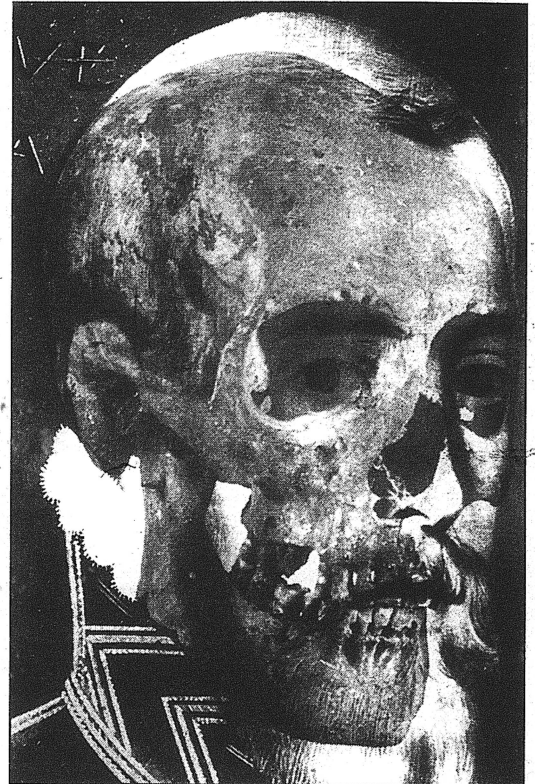
I Höga Nämnden, som basades av Göran Person, infördes systematisk tortyr som en effektivitetsbefrämjande nymodighet. Erik ville, i likhet med alla tidigmoderna furstar, öka statens makt och del av den kollektiva kakan. Eftersom tillväxt knappast stod på dagordningen, rörde det sig i praktiken om ett nollsummespel på adels bekostnad. Kungen försökte liera sig med vanbördningarna, det vill säga folket, det vill säga bönderna, för att nåpsa frälset, som naturligtvis bet tillbaka efter förmåga. Stormännen gillade inte arvkungadömet utan drömde om forna tiders anarkistiska feodalism under de trevliga unionsåren. Carlqvist anser, med rätt eller orätt, att folket får bättre under ett absolutistiskt än under ett oligarkiskt system.

Han är dock anmärkningsvärt moraliserande när han beskärmar sig över adelspromillens tygelläsa egoism. Han menar att 1569 års adelsprivilegier innebar, att folket inte längre "har en kung över sig utan ett gangstervälde". Hur det kan gå när muslinuttyper kväser mafian fick folket sedermera erfara under den absoluta huliganen Karl XII:s egid, då ingen adelsman vågade säga pip. När ärkeskurken herr Sten i triumfens ögonblick sticks ner i samband med Eriks gripande, utbrister Carlqvist frontalt "Gud straffade honom för hans hybris."

Associerar till Billy Butt

Som väntat sparas inte ens nationalhelgonet Karin Månsdotter, den proletärt ljva. Snoilskys sublimna fraser om Erik som med vita handerna "välljud smeker fram ut silversträng" och som förföriskt lockar med att "bli min och Stockholms borg du får" framkallar i Carlqvists karga sinne associationer till Billy Butt i färd med "att pratar trosorna av en ingénue". Frödings rörande verser, där liten Karin ses som ett offer för en utbrunnen pedofilgeronts (32 år) lustar, förkastas också och fröken Månsdotter skildras som en klädgålen, ung dam med mycket skinn under naglarna.

De sista nio åren av sitt liv tillbringade Erik i olika fängsliga förvar, där han utsattes för samtida, psykoterapeutiska övningar. Hans "djuvuliska vanartighet" dämpades med kalla och våta lakan. Ett annat radikalt botemedel var att slakta en svart höna och ta ut tarmarna, vilka lindades om huvudet på

Normal eller galen? Förvisso var Erik tidvis förryckt men som bekant har även paranoiker verkliga fiender, skriver recensenten av Knut Carlqvists Kung Erik av folket. (Montage: Nils-Gustaf Gejvall)

patienten. Bilden av en gallsrikande Erik, bekransad av rykande hönstarmer är onekligen värdig en Francis Bacons pensel.

Broder Johan hade vidtagit en serie säkerhetsåtgärder som skulle utlösas vid tecken till fritagning – i arsenalen ingick kvicksilver, opium, arsenik, åderlåtning och kvävning medelst kudde. Huvudsaken var att liket skulle kunna expungeras utan att väcka anstöt. Gravöppningen 1958 visade att kungen var propptfull med arsenik och att den av fackhistorikerna med en frysning avfärdade "folkliga traditionen" var alldeles korrekt.

Kung Johans första åtta regeringsår var, med Carlqvists formulering, en enda lång, flytande konspiration och i landet rådde enligt ett samtida vittne "önd ymmel och grunk". Sveriges stormaktsambitioner var från första början helt orealistiska – vi var för fattiga, få och efterblivna, tills Gustav Adolf kom på idén att med hjälp av subsidier och krediter expandera oss ur krisen och övervältra det svenska eländet på Tyskland.

Carlqvist summerar: "Även de på pålar spetsade, tyska bönderna och deras uppsprättade hustru kunde i dödsögonblicket sända herr Sten en tanke. En dag är domens dag." Mycket ståtligt men man kan betvivla att tyska bönder i denna kneppiga situation ägnade så värst mycken tankemöda åt herr Sten.

Erik står förvirrad mellan en hårdnackad aristokrati med medeltida mentalitet och det framtida envälde, som i tidernas fullbordande skulle resultera i demokrati – inget avundsvärd position, och så gick det som det gick. Carlqvist

avslutar sitt mäktiga verk med en nekrofil, animalisk metafor, att samhället alls icke är någon myrstack, där välartade och målinriktade myror arbetar för det gemensamma bästa, utan i stället ett kadaver där solipsistiska likmaskar snaskar i sig så mycket som möjligt av en ändlig resurs.

Långa transportsträckor av källkritisk avhandlingsprosa interfolieras med mycket typiska utbrott av anarkistisk vanvördighet.

Detta gäller uppenbarligen enligt författaren även dagens Sverige. Som obotlig optimist och darwinist föredrar jag Mandevilles bifabel, där privata laster leder till allmän välfärd – tjuvar till exempel håller lässmederna sysselsatta och spenderar sina rov under extravaganta former, vilket i sin tur bidrar till penningcirkulationen och så vidare. När de lastbara bina genom godmodligt ingripande förvandlas till hedervärdiga och frugala knegare, deklinerar deras blomstrande konsumtionssamhälle till en rudimentär obetydlighet. Adam Smith tog djupa intryck av Mandevilles fabel och bad oss besinna att bagaren inte förors oss med bröd i sitt hjärtas godhet. Många tycks än idag ha svårt att smälta denna antimoraliska.